

Derleme Makalesi

Künye: Dikici,S.T. & Güler,C. & Çavuşoğlu,S.B.(2021) Pandeminin Futbol Ekonomisine Etkileri Üzerine Bir Araştırma Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 23(4).

PANDEMİNİN FUTBOL EKONOMİSİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sema Tuğçe DİKİCİ¹, Cemal GÜLER², Selçuk Bora ÇAVUŞOĞLU³

ÖZ

Bu çalışma, ilk kez Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve COVID-19 olarak adlandırılan hastalığın, küresel bir salgına dönüştüğü süreçte dünya genelindeki milyonlarca insanın ortak tutkusu olan futbolu nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada Avrupa'nın beş büyük futbol ligi (Premier Lig, La Liga, Bundesliga, Serie A ve Ligue 1) ve Şampiyonlar Ligi ile Uefa Avrupa Ligi incelenmiştir. Çalışmada, ilk önce futbol ekonomisinin günümüzde geldiği nokta üzerinde durulacak, ardından da salgın hastalığın başlamasıyla birlikte ertelenen veya iptal edilen müsabakaların, uluslararası organizasyonların futbol ekonomisinin en büyük gelir kalemleri olan maç günü gelirleri, naklen yayın gelirleri ve ticari gelirleri incelenecektir. İnceleme yapılırken ayrıca salgın hastalığın ligler, kulüpler ve sporcular üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek adına alınan kararlara, sosyal medya platformları üzerinden organize edilen yardım kampanyaları ve farkındalık yaratan projelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Covid-19, futbol ekonomisi, dijitalleşme.

A RESEARCH ON THE EFFECTS OF THE PANDEM ON FOOTBALL ECONOMY

ABSTRACT

This study aims to examine how the disease, called COVID-19, which first appeared in Wuhan, China in December 2019, has affected football, the common passion of millions of people around the world, as it turned into a global pandemic. In the research, Europe's five major football leagues (Premier League, La Liga, Bundesliga, Serie A and Ligue 1), the Champions League and the Uefa Europa League were examined. The study will first focus on the point the football economy has reached today, and then the matchday revenues, broadcasting revenues and commercial revenues of international organizations, which are the biggest revenue items of the football economy, of the competitions that were postponed or canceled with the onset of the epidemic. During the examination, the decisions taken in order to prevent the negative effects of the epidemic on leagues, clubs and athletes, aid campaigns and awareness-raising projects organized through social media platforms will be included.

Keywords: Football, Covid-19, football economy, digitalization.

¹ İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, İstanbul.
0000-0002-4198-5649

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, İstanbul.
0000-0002-0912-7732

³ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, İstanbul.
0000-0003-4163-9655

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar uzanan zaman diliminde insanlık tarihinin yaşadığı en büyük felaketlerin başında savaşlar, doğal afetler ve salgın hastalıklar gelmektedir. Yer ve zaman ayırt etmeksizin dünya genelindeki bütün toplumları derinden etkileyen veba, tifo, sıtma, çiçek, kolera gibi salgın hastalıklar, toplumsal yapıları derinden etkilemiş, sayıları yüzbinleri bulan kayıplara neden olmuştur. Kitlesele kayıpların yaşandığı bu hastalıklar “pandemi” olarak anılmaktadır. Pandemi, kıtaları veya dünya genelini etkisi altına alan, çok fazla insanı tehdit eden bulaşıcı hastalıklara verilen isimdir. Bir hastalığın pandemi olup olmadığının tespiti Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılmaktadır. Yaygın bir hastalığın pandemi olarak anılması için, insanların daha önce maruz kalmadığı bir virüs türü olması, insan sağlığı açısından tehlike arz etmesi, kolayca bulaşarak bütün dünyaya yayılması gerekmektedir. Bütün dünyayı etkisi alan, binlerce kişinin ölümüne neden olan ve olmaya devam eden koronavirüsü (diğer ismiyle COVID-19), daha önce insanlarda tanımlanmamış bir virüstür. Çin’de başlayan ve kısa zamanda bütün dünyaya yayılan bu salgın hastalık, 12 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir. Çin’den başlayarak sadece 3 ay içerisinde 200’den fazla ülkede görülen bu virüs, ülkelerin sosyo-kültürel yapılarını ve ekonomilerini doğrudan etkilemiştir. Avrupa Kıtası’nda İtalya başta olmak üzere İspanya, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde hızla yayılan bu salgın, kitlesele alışkanlıkların başında gelen futbolu da etkisi altına almıştır. Seyircisiz maçlar, ertelenen ligler ve turnuvalarla birlikte Avrupa genelinde Haziran ayına kadar 500’den fazla müsabaka oynanamamıştır.

Futbol endüstrisinin amiral gemileri olan Avrupa’nın 5 büyük futbol liginde (Premier Lig, La Liga, Bundesliga, Serie A ve Ligue 1) ve UEFA Şampiyonlar Ligi ile UEFA Avrupa Ligi’nde müsabakaların seyircisiz oynanması, ardından iptal edilmesi süreci ilk bölümlerde ele alınacaktır. İkinci bölümde virüsün yarattığı ortamda sosyal medya etkileşimleri, yardım kampanyaları, federasyonların, liglerin ve takımların aldığı koruyucu kararlar üzerinde kronolojik olarak durulacak, son bölümde ise futbol organlarının alınması öngörülen kararlar ve bu kararların yaratacağı sosyo-ekonomik etkiler üzerinde durulacaktır.

Koronavirüsün Ortaya Çıkışı ve Tüm Dünyaya Yayılması

İlk kez Aralık 2020’de Çin’in 12 milyon nüfuslu şehri Wuhan kentinde görülen, Mart sonu itibariyle Antarktika hariç bütün kıtalara yayılan bu hastalığa, 11 Şubat 2020 tarihinde

Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 ismi verilmiştir. Koronavirüs, büyük bir virüs ailesinin bir alt türüdür. Solunum yolu ile kısa zamanda geniş kitlelere ulaşabilme özelliği olan bu hastalığın ilk ortaya çıkışı, 31 Aralık 2019'da Wuhan'daki Güney Çin Deniz Ürünleri Şehir Pazarı'nın çalışanlarında yüksek ateş, kesintisiz öksürük, nefes darlığı ve akciğerlerde zatürre ile uyumlu bulgular tespit edilmesi olarak kabul edilir. Var olan bu rahatsızlıkların etkeninin yeni bir koronavirüsü olarak tanımlanmasının ardından, 1 Ocak 2020'de Wuhan'daki hayvan pazarı kapatılmıştır. Çin dışında görülen ilk vaka, 13 Ocak 2020'de Tayland'da bulunan 61 yaşındaki Çinli bir kadın olmuştur. Devam eden zaman diliminde de impoite vaka bildiren ülkelerin sayısı artmıştır. Mart 2020'nin başlarında ise 100'den fazla ülkede benzer vakalar bildirilmiştir (Sözcü, 2020).

Büyük bir virüs ailesinin bir alt türü olarak kabul edilen koronavirüsün Dünya Sağlık Örgütü'ne göre "kuluçka dönemi", yani enfeksiyonun kapıldığı andan belirtilerin görüldüğü zamana kadar olan dönem yaklaşık 14 gün olarak belirlenmiştir (Independent Türkçe, 2020). Kuru öksürük, ateş ve halsizlik, boğaz ağrısı, ishal ve bulantı, burun akıntısı ve solunumda sıkıntı gibi belirtilerle kendini gösteren salgın hastalık, hızla bulaşabilme özelliği ile bütün ülkelerde olağanüstü önlemlerin alınmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin 30 Ocak 2020'de 170 ülkede, 7.711 hastanın bulunduğu salgın hastalık hızla 31 ülkeye daha yayılmıştır. Hindistan, Filipinler gibi ülkeler virüs vakalarını ilk duyuran ülkeler olmuştur. 31 Ocak'ta Rusya, İspanya ve İngiltere'de de ilk vakaların görülmesinin ardından Şubat ayının başında tüm dünyadaki hasta sayısı 12 bine yaklaşmıştır. Şubat ayının ilk haftalarında Çin dışında ilk ölüm Filipinler'de gerçekleşmiştir. Avustralya, Kanada, Almanya, Japonya, Singapur, Birleşik Arap Emirlikleri'nde görülen hastalık hızla dünyaya yayılırken, hastalığın teşhisini koyan Çinli doktorlardan biri olan Li Wenling koronavirüsten dolayı yaşamını yitirmiştir (Aljazeraa, 2020).

İran, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde hızlı artan vakaların ardından 12 Mart 2020'de dünya genelinde hastalıktan yaşamını yitiren kişi sayısı 4.600'e ulaşırken, enfekte hasta sayısı da 125 bini geride bırakmıştır.

Ülkelerin salgını kontrol etmek ve daha fazla yayılmasını engellemek adına yurtdışı gidiş-gelişlerini askıya almaya başladığı bu dönemde, takvimler 11 Mart 2020'yi gösterdiğinde Türkiye'de de ilk vakanın görüldüğü T.C Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. T.C Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, ülkedeki ilk pozitif vakanın erkek bir hastada ortaya çıktığını belirtirken, söz konusu kişinin ve yakın çevresinin gözetim altında tutulduğunu söylemiştir.

Koca aynı zamanda Türkiye'nin salgın karşısında Avrupa ülkelerinin aksine çok sıkı tedbirler aldığı da altını çizmiştir.

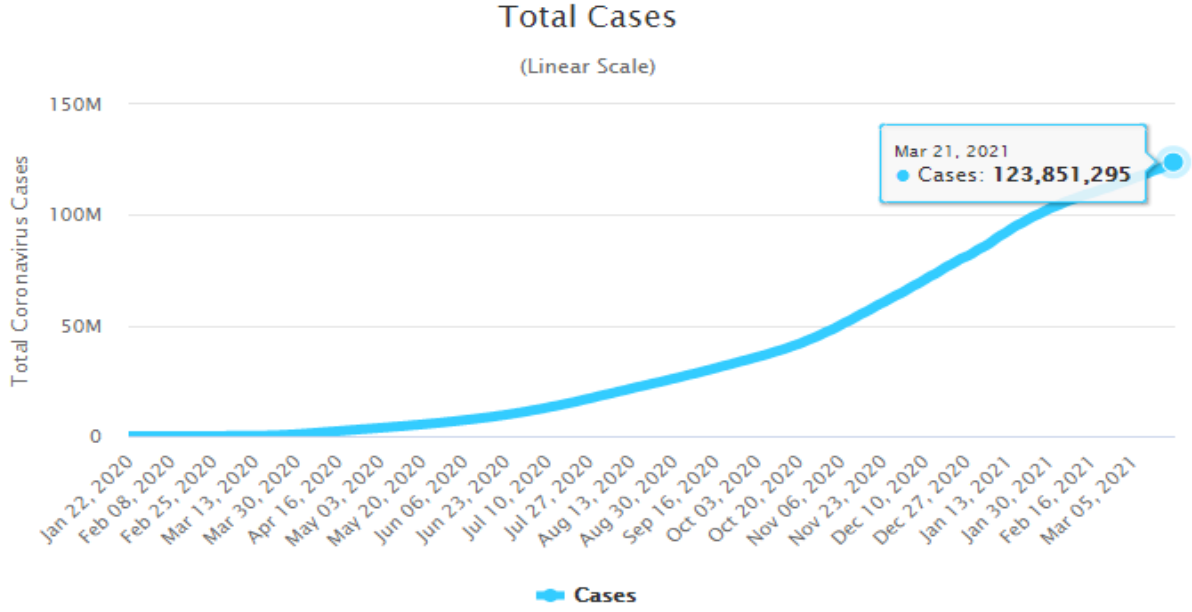
Ülkemizde 11 Mart'tan 31 Mart'a kadar olan süre zarfında 92.403 kişiye test yapılmış, 13.531 pozitif vaka belirlenmiştir. 847 kişinin yoğun bakımda tedavi altına alındığı, 622 kişinin entübe olduğu 20 günlük süre içerisinde vefat eden kişi sayısı da 214 olarak resmi kurumlar tarafından bildirilmiştir (T.C Sağlık Bakanlığı, 2020). Nisan 2020 verilerine göre, hastalığın en fazla yaygın olduğu ve Türkiye'nin de aralarında yer aldığı ilk 10 ülkenin 7'si Avrupa ülkesidir. Vaka sayısına göre ilk sırada Amerika yer alırken, en fazla ölümün yaşandığı ülkelerin başında 12.428 ile İtalya gelmiştir. İtalya'yı 8.464 ölümlle İspanya takip etmiştir (Worldometer, 2020).

Nisan'ın ilk haftasında dünya genelindeki vaka sayısı 1 milyonu geride bırakırken, hastalıktan ölenlerin sayısı 55 bine yaklaşmıştır. Nisan ayının ikinci haftasında ise pozitif vaka sayısı 1,6 milyonu aşmış, hastalıktan yaşamını yitirenler ise 106 bini geçmiştir (Who, 2020).

Günden güne artan vakaların yayılımı ve ölümlerle birlikte ciddi önlemler almaya başlayan devletler, ülkeler arası seyahatlerin süresiz iptali, sokağa çıkma yasağı gibi radikal kararlar alırken, sorunun sosyolojik, siyasi, sosyal güvenlik, ekonomik boyutları da etkisini göstermiştir. Kaygı, belirsizlik, finansal endişe gibi duyguların yarattığı toplumsal huzursuzluklar başlamıştır. Okulların, toplu organizasyonların, düğün ve cenaze törenlerinin, toplu seyahatlerin, ticari taşımacılığın askıya alındığı veya kısıtlandığı ülkelerde, birçok sektörde de finansal sıkıntılar baş göstermiştir. Futbol ekonomisi ve bu ekonomi içerisinde faal olarak bulunan aktörler de bu sürece dahildir. Avrupa Kıtası'nda hızla artan pandemi, insanların toplu olarak bir arada oldukları en popüler alanlardan biri olan futbol maçlarının da potansiyel salgın yayma tehlikesi olan yerler olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Önce seyircisiz maçlar, ardından da sırasıyla futbol liglerindeki maçların iptali futbol ekosistemini bir anda durdurmuştur. Liglerin durdurulması ve süreli/süresiz ertelenmesinin ardından uluslararası spor organizasyonlarının da ertelendiği spor kamuoyuna duyurulmuştur.

Haziran 2020'den itibaren kalan müsabakaları seyircisiz olarak oynama kararı alan Avrupa futbol ligleri ve Avrupa futbolunun 2 önemli organizasyonu (UEFA Şampiyonlar Ligi, UEFA Avrupa Ligi) 2019-2020 sezonunu sonlandırmıştır.

Tablo 1: 22 Şubat 2020 ile 21 Mart 2021 tarihleri arasında dünya genelindeki Covid-19 vaka sayıları

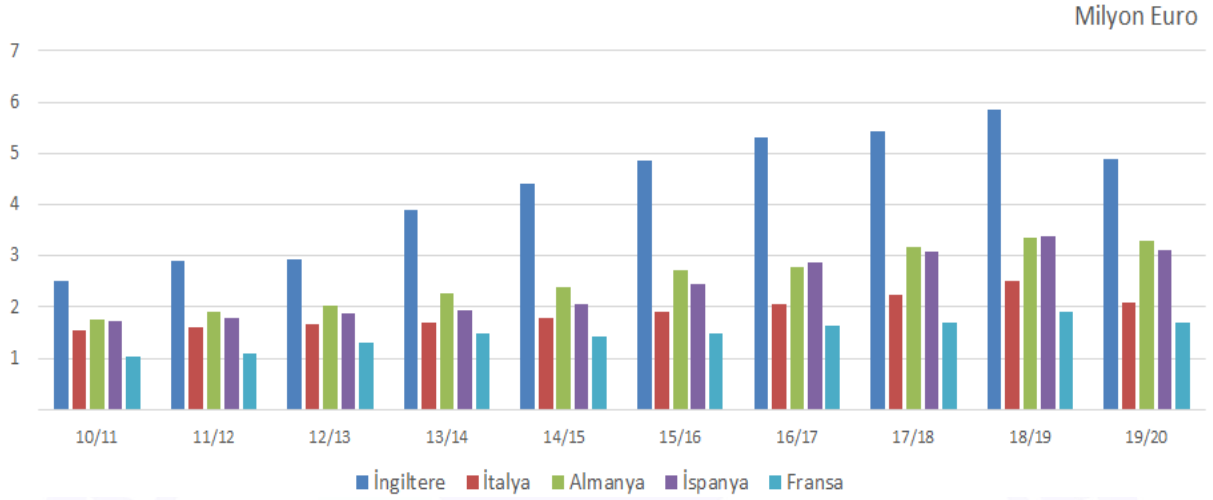

(Wordometer, 21 Mart 2020)

Koronavirüsün Futbol Dünyasına Etkisi

İçerisinde her türlü eğlence ve tüketim dinamiklerini barındıran futbol, Avrupa Kıtası'nın merkezinde yer aldığı, yılda 50 milyar Euro'ya yakın finansal büyüklüğü olan küresel bir endüstridir. Bu endüstrinin en büyük aktörleri olan Premier Lig, La Liga, Bundesliga, Serie A ve Ligue 1'nin toplam gelirleri 18 milyar Euro'ya ulaşmıştır (Statista, 2020). Binlerce insanın istihdam ettiği, ciddi bir nakit akışının var olduğu futbol ekonomisinde, naklen yayın gelirleri başta olmak üzere ticari gelirler ve maç günü gelirlerinin üç büyük kaynak olarak konumlanmıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 5 büyük Avrupa ligi arasındaki finansal yarışta Premier Lig'in açık ara birinciliği söz konusudur. Son 7 yılda diğer liglerle arasındaki gelir farkını giderek yükselten Premier Lig'in, en büyük finansal kozu naklen yayın gelirleridir. Yılda 2,4 milyar Pound yayın geliri elde eden Premier Lig, dünyanın 200'den fazla ülkesinde takip edilmektedir. Avrupa'nın 5 büyük liginin naklen yayın gelirleri toplamı ise 7 milyar Euro civarındadır. 2019-2020 futbol sezonunda kulüp bazında naklen yayın gelirlerinden en fazla kazanan ise Barcelona Kulübü olmuştur. 248 milyon Euro naklen yayın geliri elde eden Katalan temsilciyi 232 milyon Euro ile Premier Lig şampiyonu Liverpool takip etmiştir.

Tablo 2: Avrupa'nın 5 büyük futbol liginin gelirleri toplamı

(Lange, David, Statista, 2020)

Son yıllarda yükselen bir grafik çizen ticari gelirler konusunda ise Avrupa'nın 5 büyük liginin gelirleri toplamı 5 milyar Euro'yu aşmıştır. Avrupa futbolunun en fazla gelir elde eden yirmi futbol kulübünün 2019-2020 sezonunda ticari gelirleri toplamı 3,7 milyar Euro'yu geride bırakırken, 382 milyon Euro ile Real Madrid en fazla ticari gelir kazanan kulüp olmuştur (Deloitte Money League Report, 2020). Ticari gelirler, en zengin 20 kulübün 3 büyük gelir kaleminin yüzdesel sıralamasına bakıldığında %46'lık oranla ilk sırada yer almaktadır. Avrupa futbol ekonomisinin bir diğer büyük gelir kalemi olan maç günü gelirleri, Covid-19 sürecinden doğrudan etkilenen bir gelir kalemi olmuştur. 2018-2019 futbol sezonunda 100 milyon kişi Avrupa liglerinde stadyumları doldururken, Avrupa'da 14 kulüp bir sezonda 1 milyondan fazla seyirciye ev sahipliği yapmıştır. 5 büyük lig arasında en fazla maç günü geliri elde eden kulüp 150 milyon Euro'ya yakın gelire Barcelona olurken, Barcelona'yı Real Madrid ve Manchester United kulüpleri takip etmiştir. Seyirci ortalaması uzun yıllardır 40 binin üzerinde olan Bundesliga ekiplerinin maç günü gelirlerinde en ön sıralarda olmayışının en önemli nedeni Premier Lig ve La Liga ekiplerine göre uyguladıkları uygun fiyatlı bilet politikasıdır.

Avrupa ülkelerinde koronavirüsün hızla ve kontrol edilemez bir şekilde yayılması, ülkelerin başta futbol olmak üzere bütün spor branşlarını, spor ligleri ve organizasyonlarını etkilemiştir. Vakaların ilk görülme tarihinden itibaren seyircisiz maçlar oynanmış, sonrasındaki

haftalarda da liglerde süreli/süresiz erteleme kararları alınmıştır. Covid-19 pandemisi nedeniyle ara verilen Avrupa'nın 4 büyük futbol liginde, 2019-2020 sezonunun kalan müsabakalarının tamamı seyircisiz oynanmıştır. Seyircisiz oynanan müsabaka sayısında 124 maçla ilk sırada Serie A yer almıştır. Serie A'yı 110 maçla La Liga, 92 maçla Premier Lig takip etmiştir. Bundesliga'da ise 82 müsabaka seyircisiz oynanmıştır. Fransa'da Futbol Federasyonu'nun aldığı kararla lig tescil edilmiş, puan tablosunda birinci sırada olan Paris Saint Germain Kulübü de şampiyon ilan edilmiştir.

Tablo 3: 5 Büyük futbol ligi ve Süper Lig'in ilk korona virüs vakasının ardından seyircisiz maç oynatma ve ligleri erteleme tarihleri ile seyircisiz maçlarla birlikte sezonu devam ettirme tarihleri

Ülke / Lig	İlk Vaka	Seyircisiz maç oynanma kararı	Maçların erteleme kararı	Süresiz erteleme kararı	İkinci kez erteleme kararı	Liglerin devamı için öngörülen tarih
İngiltere Premier Lig	31 Ocak	12 Mart	13 Mart	3 Nisan	-	6 Haziran
Almanya Bundesliga	4 Şubat	11 Mart	13 Mart	-	30 Nisan	9 Mayıs
İspanya La Liga	31 Ocak	10 Mart	12 Mart	23 Mart	-	29 Mayıs ya da 6 Haziran
Fransa Ligue 1	21 Ocak	10 Mart	13 Mart	13 Mart	-	17 Haziran
İtalya Serie A	31 Ocak	4 Mart	9 Mart	10 Mart	-	Haziran başı
Türkiye Süper Lig	11 Mart	12 Mart	19 Mart	19 Mart	-	Haziran başı

(Aktif Bank, Ekolig Covid-19, 2020)

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere ilk vakanın görülmesinin ardından futbol liglerinde en hızlı karar alma süreci Türkiye'de gerçekleşmiştir. Türkiye'de ilk vakanın görülmesinin ardından hemen akabinde ligin 26 haftasına denk gelen, 13-16 Mart tarihleri arasındaki karşılaşmalar seyircisiz oynanmış, bir sonraki haftada da liglerin ertelendiği duyurulmuştur. İlk vakanın görülmesinin ardından seyircisiz maçların oynanması kararını en erken alan lig (35 gün sonra) Bundesliga olurken, en geç karar alan futbol ligi (48 gün sonra) Ligue 1 olmuştur. Virüsün seyrini takip etmeyi tercih eden ve belki de hızlı karar vermek istemeyen 5 büyük Avrupa Ligi, ilk vakaların görülmesinden 1 ay süre sonra futbol maçlarını erteleme kararını almıştır. Maçların ertelenme kararının alındığı tarihlerde ülkelerdeki vaka sayıları ise şu şekilde kayıtlara geçmiştir:

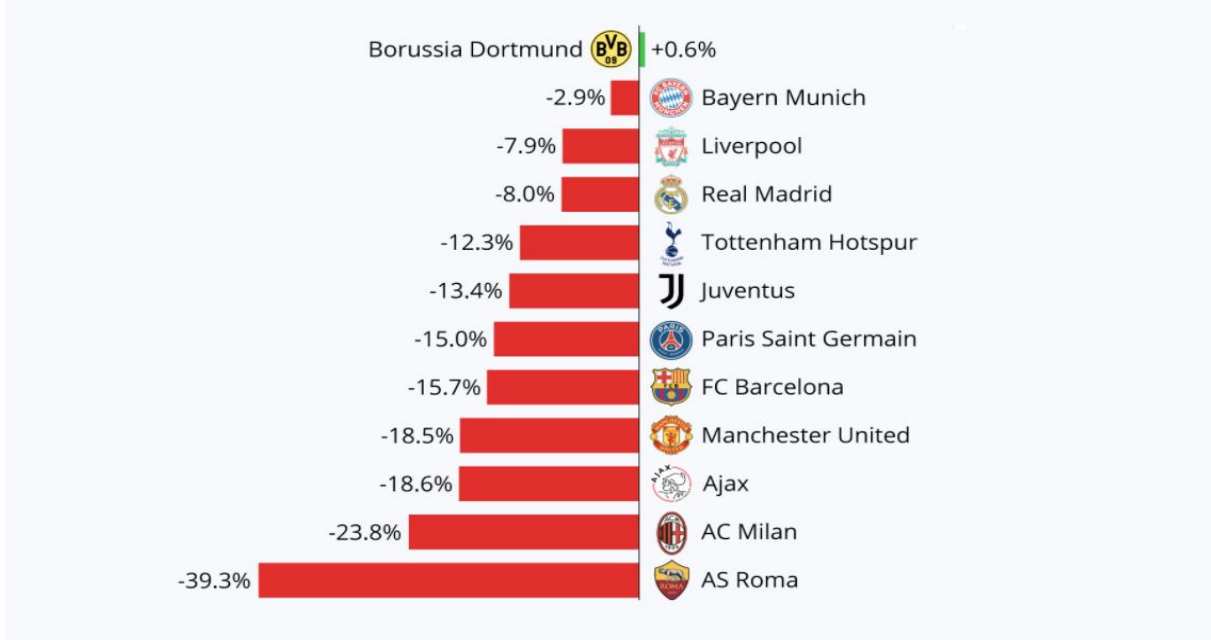
Tablo 4: Avrupa'nın beş büyük liginde ertelenme kararı alındığında ülkelerdeki vaka ve ölüm sayıları

Ülke/Lig	Maçların ertelenme kararı	Maçların ertelenme kararının alındığı gün ülkedeki vaka/ölüm sayısı
İngiltere/Premier Lig	13 Mart	769/11
Almanya /Bundesliga	13 Mart	3.621/8
İspanya / La Liga	12 Mart	2.871/86
Fransa/ Ligue 1	13 Mart	3.570/79
İtalya /Serie A	9 Mart	7.985/463
Türkiye/Süper Lig	19 Mart	355/4

Avrupa futbol liglerinde vaka/ölüm oranlarına göre en geç karar alan ligin İtalya’da Serie A olduğu görülmektedir. İtalya’da ertelenen 124 maç seyircisiz oynanmıştır. 2019-2020 futbol sezonunda Avrupa futbol liglerinin Covid-19 pandemisinden dolayı uğradığı zarar 4 milyar Euro’ya yakındır. Avrupa futbol ekonomisinin en güçlü aktörü olan Premier Lig, pandemiden en fazla finansal zararı gören lig olmuştur. İngiliz futbol ligi, seyircisiz müsabakalar başta olmak üzere öngörülemez koşulların yarattığı negatif etkilerle birlikte sezonu 1 milyar Euro’luk zararlarla sonlandırmıştır. Bugün dünyanın 200’den fazla ülkesinde canlı yayınlanan maçları ile dünyanın en fazla seyredilen ligi olan Premier Lig’in maçları sezonun 30. haftasında iptal edilmiştir. İptal edilen maçlarla birlikte oynanmayan 8 haftanın hesap edilerek hesaplanan maç günü gelirleri kaybı ise 170-180 milyon Euro olarak açıklanmıştır. Ertelenen 90 müsabaka için 200 milyon Euro’ya yakın maç günü gelir kaybı öngörülen İngiliz liginde 29. haftaya kadar oynanan 576 müsabakanın seyirci ortalaması ise 39.348 olmuştur (Worldfootballnet, 2020).

2018-2019 futbol sezonunu UEFA Şampiyonlar Ligi Kupası, 2019-2020 sezonunu ise Premier Lig Kupası ile taçlandıran Liverpool, pandemiden en fazla etkilenen kulüplerden biri olmuştur. 2019-2020 futbol sezonu için tahmini gelirlerinin 650 milyon Euro’yu bulmasını öngören Liverpool, Covid-19 pandemisi nedeniyle tahmini gelirlerinde 100 milyon Euro’dan fazla kayıp yaşamıştır. 2018-2019 sezonunda 900 milyon Euro’ya yakın gelir ile ‘dünyanın en zengin futbol kulübü’ olan Barcelona, 2019-2020 sezonunu pandemi nedeniyle 97 milyon Euro net zarar ile kapattığını açıklamıştır. 2018-2019 sezonunda 13,3 milyon sporsevere ev sahipliği yapan Bundesliga stadyumlarında Covid-19 ile birlikte maçlar seyircisiz oynanmaya başlanmış, ligdeki toplam seyirci sayısı 9,1 milyon ile sınırlı kalmıştır. 8 sezondur Bundesliga’da şampiyonluğa ambargo koyan Bayern Münih, 2019-2020 sezonunda 607,2 milyon Euro gelir elde etmesine rağmen, vergi sonrası net karı bir önceki sezona oranla 40 milyon Euro azalarak, 9,7 milyon Euro’ya gerilemiştir. Alman ekibinin personel giderleri, toplam gelirlerinin %60’ını oluşturmaktadır.

Tablo 5: 2018-2019 ile 2019-2020 sezonları arasında Avrupa'nın bazı futbol kulüplerinin yüzdesel oranda gelir artış/azalışları

(McCarthy, Statista, 2021)

Koronavirüs sadece futbol liglerini değil, uluslararası futbol organizasyonlarını da etkilemiştir. UEFA, Şampiyonlar Ligi ve Avrupa Ligi'nin kalan müsabakalarını erteledikten hemen sonra 55 üye ülkenin temsilcileri ile tele-konferans yöntemi ile bir araya gelerek Euro 2020'yi 2021 yazına kadar ertelediğini kamuoyu ile paylaşmıştır. UEFA'nın resmi açıklamasına göre, Avrupa Şampiyonası 11 Haziran-11 Temmuz 2021 tarihler arasında gerçekleşecek, organizasyon için bilet veya kurumsal ağırlama paketleri satın alan birey/kurumların ücretleri de iade edilmiştir. Kurumsal ağırlama paketleri dışında 3 farklı kategoriden satılan UEFA Avrupa Şampiyonası'nın bilet fiyatları 30 ile 945 Euro arasında değişmekteydi. Örneğin, açılış maçının bilet fiyatı 75-225 Euro arasında satılırken, final maçının bilet fiyatları 295 ile 945 Euro arasındaydı. Bilet satışlarının başladığı ilk gün sadece 1 saat içinde 109 farklı ülkeden 300 binin üzerinde başvuru gelmişti. Toplamda satılan biletler 1,5 milyon adetti. 12 farklı ülkenin ev sahipliğinde gerçekleşecek turnuvanın bugüne kadarki en fazla gelir elde edilen turnuva olması da bekleniyordu. UEFA, en son Fransa'da gerçekleşen Avrupa Şampiyonası'ndan 830 milyon Euro net kar elde etmişti. Bu rakam turnuva şampiyonu olan Portekiz A Milli Futbol Takımı'nın kazandığı ödülün tam 32 kat fazlasıydı (Aktif Bank, 2017).

UEFA'nın bir diğer organizasyonu Şampiyonlar Ligi'nde de yarı final maçlarının bir kısmı oynanmış, rövanş maçları oynanmadan maçların ertelenme kararı alınmıştı. 11 Mart 2020'de oynanan son 2 maçtan sonra pandemi yüzünden ertelenen müsabakalar 7 Ağustos 2020'de oynanmıştır. 23 Ağustos'ta Estadio da Luz'da gerçekleşen Paris Saint Germain-Bayern Münih finali ise seyircisiz olması nedeniyle Şampiyonlar Ligi finallerinin alışlagelmiş coşkulu finallerinden ziyade sıradan bir müsabaka izlenimini vermiştir. Kupayı kaldıran Bayern Münih ve Paris Saint Germain kulüpleri pandemi olmasaydı 65 binden fazla bilet satışından elde edilecek gelirin de sahibi olacaklardı.

Koronavirüs, UEFA'nın finansal anlamda en fazla gelir elde ettiği ve en popüler spor organizasyonları dışında 2020'de gerçekleşmesi planlanan birçok uluslararası futbol turnuvalarının da ertelenmesine, 2021'de gerçekleşeceklerin de daha ileri bir tarihe alınmasına neden olmuştur. Copa America, 2020 AFC Asya Kupası, 2021 UEFA Kadınlar Şampiyonası, 2021 Dünya Kulüpler Kupası, 2021 UEFA Avrupa Uluslar Ligi turnuvası bunlardan bazılarıdır.

Avrupa ligleri ve uluslararası turnuvalardan uzaklaşıp Süper Lig'e geldiğimizde de ertelenen 72 müsabakanın ardından liglerin ne zaman başlayacağı konuşulurken, kulüplerinin yöneticileri, teknik adamları, futbolcuları ve profesyonellerinden de pozitif vaka haberleri gelmeye başlamış, bu süreçte vakaların artması durumunda nasıl bir yol izleneceği tartışılmaya başlanmıştır. 3 Nisan 2020'de Türkiye Futbol Federasyonu tarafından yapılan açıklamada Bilim Kurulu tavsiye raporları ve diğer kurumlarla koordinasyon halinde olduğunun ve 10 farklı senaryo üzerinde çalışıldığı, liglerin en erken Haziran ayı başında oynanacağı belirtilmiştir. Açıklamada şu ifadeler yer verilmiştir: "... Bu kapsamda liglerle ilgili süreç; devletimizin kararları, Bilim Kurulu'nun tavsiye raporları, Gençlik ve Spor Bakanlığımızın koordinasyonu ile UEFA'nın da görüşleri doğrultusunda Mayıs ayının ilk haftasında TFF Yönetim Kurulu tarafından yeniden değerlendirilecektir. Bu durumda takımlarımızın hazırlık süreci de göz önünde bulundurulduğunda liglerimiz en erken Haziran ayı başında oynanabilecektir. Federasyonumuzun gelişmelere göre yukarıda belirtilen tüm şartlara uygun olarak 10 alternatifli senaryosu, planı ve programı da hazırdır." (Türkiye Futbol Federasyonu, 3 Nisan 2020) 87 gün aranın ardından başlayan 2019-2020 sezonunun kalan 72 müsabakası seyircisiz oynanmış ve Süper Lig'in şampiyonu Medipol Başakşehir olmuştur. 2018-2019 futbol sezonunda Süper Lig'deki 18 takımın bütün müsabakalarını (Lig, Türkiye Kupası, Avrupa Ligi maçları, hazırlık maçları ve şampiyonluk kutlamaları da dahil) stadyumlarda toplam 5,1 milyon kişi izlerken, pandeminin başladığı 2019-2020 sezonunda 26. haftadan

itibaren seyircisiz oynanan müsabakalar nedeniyle sezon boyunca stadyumlardaki seyirci sayısı 3,8 milyonda kalmıştır. 2018-2019 futbol sezonunda maç günü gelirlerinden 491 milyon TL gelir elde eden Süper Lig takımları, pandemi sezonunda toplam maç günü gelirlerinde 100 milyon TL'den fazla kayıp yaşamıştır. Bununla birlikte Süper Lig'in salgın başta olmak üzere kur değişimi nedeniyle yaşadığı toplam finansal kayıp 1,2 milyar TL'ye ulaşmıştır (Samur, 2021).

Salgın Süresince Alınan Finansal Önlemler

Koronavirüs nedeniyle dünya üzerindeki sportif faaliyetlerin durması ile birlikte kulüplerin ve liglerin yaşayacakları finansal kayıpların ne tür önlemlerle en aza indirileceği de tartışılmaya başlanmıştır. Büyük çoğunluğu ciddi bir borç yükümlülüğünde olan futbol kulüplerinin, başta futbolcu maaşları olmak üzere personel maaşları, işletme giderleri ve diğer maliyetler konusunda neler yapması gerektiği federasyonlar, kulüp yönetimleri kimi zamansa futbolcuların önyak olduğu fikirlerle çözümlenmeye çalışılmıştır.

5 büyük ligini yer aldığı ülkelerde Nisan ayının ikinci haftası itibariyle etkisini artırarak devam ettiren salgın karşısında UEFA'nın aldığı kararlardan ilki Finansal Fair Play kurallarını esnetmek olmuştur. UEFA, futbol kulüplerinin borçları, futbolcuların maaşları ve diğer ödemeleri ile ilgili yükümlülüklerinin tamamlanma tarihini 31 Mart 2020'den 30 Nisan 2020'ye kadar ertelemiştir. UEFA ayrıca futbol dünyasının kontrolü dışında gelişen bu olay karşısında kulüplerin faaliyetlerinin devam edebilmesi için gerekli önlemleri alacaklarını da belirtmiştir. Uluslararası futbol hukukçusu Sean Cottrell'a göre de UEFA'nın son ödeme tarihleri konusunda kulüplere zaman tanınması mantıklı bir hamle olarak nitelendirilmiştir (Sözcü, 2020).

Virüsün seyri tam olarak kestirilmediği için UEFA'nın alacağı finansal tedbirler veya önlem paketleri netleşmemekle birlikte bazı ülke federasyonları kulüplerin bu süreci minimum zararla atlattığı için kendi içlerinde çalışmalar başlatmıştır. İspanya Futbol Federasyonu, futbol kulüplerine 500 milyon Euro'luk bir yardım fonu oluşturacağını belirtmiştir. Barcelona futbolcularının ve yöneticilerinin maaşlarında %70 oranında bir indirim yapacağını açıklayarak en radikal kararlardan birini alan kulüp olmuştur. Ardından Atletico Madrid kulübüne de salgın nedeniyle futbolcu maaşlarında indirim yapıldığını (oran belirtilmemiştir) açıklamıştır. Maaş indirimleri konusunda hamlesi beklenen Real Madrid, ilk olarak stadı Bernabeu'yu virüsle mücadelede medikal ekipman ve malzeme deposu olarak kullanacağını açıklamış, ardından

da diğer kulüp çalışanlarının mağdur olmaması için futbolcularının maaşlarından %20 oranında bir feragatte bulunduğunu spor kamuoyuna duyurmuştur (The Guardian, 2020).

İngiltere’de maaşlar konusunda indirim gittiğini ilk açıklayan kulüp Southampton olmuştur. Kulüp, tasarruf önlemleri kapsamında Nisan, Mayıs ve Haziran maaşlarında indirim gidildiğinin bilgisini kamuoyu ile paylaşmıştır (Star, 2020). Diğer yandan ligde mücadele eden futbolcular, Ulusal Sağlık Servisi NHL için fon yaratmaya yönelik bir proje başlatmıştır. Ada futbolunda futbolcuların maaş indirimi olmaması durumunda toplam kaybın 1 milyar Pound’u bulacağı öngörülmektedir. Koronavirüs nedeniyle gelirleri duran bir diğer futbol ligi Bundesliga’da da kulüpler ilk olarak futbolcu maaşlarında indirim yapmayı tercih etmiştir. Schalke 04’lü futbolcular diğer çalışanlara destek olmak için kendi maaşlarından feragat ettiğini açıklarken, Werder Bremen, Borussia Dortmund gibi kulüpler de futbolcu maaşlarında indirim yapacağını belirtmiştir. Dortmund Kulübü’nün Ceo’su Hans-Joachim Watzke, bu süreçte futbolcu ve teknik heyet maaşlarında yapılan %20 indirim kararının 850 kulüp çalışanı için gösterilen bir çaba ve önemli bir dayanışma örneği olduğunu belirtmiştir (Fanatik, 2020). Bayern Münih, RB Leipzig, Bayern Leverkusen ve Borussia Dortmund kulüpleri birlikte Bundesliga 2’de mücadele eden mütevazı bütçeli kulüplere destek olmak amacıyla 20 milyon Euro’luk bir yardım organize etmiştir. Werder Bremen Kulübü sattıkları her formadan 5€ Bremen’deki salgınla mücadele eden yerel kuruluşlara bağış yapacağını duyurmuştur. Bundesliga’da taraftarlar da kendi çaplarında yardım toplamaya başlamıştır. Borussia Dortmund taraftarlarının stadyum etrafındaki esnafa destek olmak için 80.000 Euro’luk bağış toplaması da bu kampanyalardan biridir.

Mart ayının ikinci haftasında Ligue 1 ve Ligue 1 maçlarının ikinci bir duyuruya kadar askıya alındığı Fransa’da da kulüpler salgının verdiği ekonomik zararı en aza indirmek amacıyla maaşlarda indirim yapmıştır. Ligue 1 ekiplerinden Amiens, futbolcular dahil tüm kulüp çalışanlarının maaşlarında %16 oranında indirim yapan ilk Fransız kulübü olmuştur. Paris Saint Germain Kulübü’nün Başkanı Al-Khelaiifi de koronavirüsün yarattığı ekonomik kriz nedeniyle oyuncuların ücretlerinde bir indirim olacağını belirtmiştir. Fransa’da futbol dünyasını şok eden bir olay da Reims Kulübü’nün doktoru Bernard Gonzalez’in virüs testi pozitif çıktığında intihar etmesidir. Salgının en hızlı yayıldığı ve en fazla ölümlerin yaşandığı ülkelerin başında gelen İtalya’da da Serie A kulüpleri de maaşlarda indirim yapma yoluna gitmiştir. İtalya Futbol Federasyonu tarafından alınan kararlar, futbol sektöründeki finansal sıkıntıları en aza indirmek amacıyla teknik direktör ve futbolcuların maaşlarında kesintinin zorunlu olduğu

açıklanmış, tüm kulüplerdeki teknik direktör ve futbolcuların maaşlarında %17 oranında bir indirim uygulanmasına karar verilmiştir. İtalya Futbol Federasyonu sezonun tamamen bitmesi halinde ise indirim oranının %33 olacağını belirtmiştir (Milliyet, 2020). Belirtmekte fayda var ki, en fazla futbolcunun koronavirüse yakalandığı lig de Seria A olmuştur. Fiorentina, Sampdoria, Juventus, Milan gibi ligin birçok takımında futbolcularda ve teknik ekipte koronavirüs çıkmıştır. İtalya futbol basınında ortaya atılan bir iddia da, Milano'daki Giuseppe Meazza Stadi'nda oynanan Atalanta-Valencia arasındaki Şampiyonlar Ligi müsabakasının virüsün yayılmasına neden olduğudur. Salgının başlangıç noktası olarak bu maçı işaret eden Corriere dello Sport, bu maç sonrasında birçok taraftarın virüse yakalandığını yazmıştır. Haberde Atalanta takımının oyuncularından Alejandro Gomez de "Valencia ile oynadığımız karşılaşmada stadyumda bulunan bir taraftarda virüs varmış. Bilmiyorduk. Biz normal bir gripmiş gibi davranıp hayatımıza devam ettik." açıklamalarını yapmıştır (Fanatik, 2020). Ülkedeki seferberlikle birlikte maaş indirimi dışında kulüpler farklı farklı metotlarla yardıma muhtaç vatandaşlara da yönelik adımlar atmıştır. Roma, Inter gibi kulüpler yardıma muhtaç kişilere yiyecek ve erzak kolileri hazırlayıp, gönüllü taraftarlar aracılığıyla dağıtmaya başlamıştır (The Guardian, 2020). Ülkemizde (Nisan ayının 2.haftası itibariyle) futbolcu veya teknik direktör maaşlarında henüz indirime giden bir kulüp olmasa da ülke genelinde başlatılan kampanyalara futbol dünyasından birçok isim dahil olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başlattığı "Milli Dayanışma Kampanyası" na Türkiye Futbol Federasyonu 1 milyon 923 bin TL destek verirken, TFF bünyesindeki kurullarının başkan ve üyeleri, bir aylık maaşlarını bağışlamıştır. A Milli Takım Teknik Direktörü Şenol Güneş de kampanyaya 1 milyon TL bağışta bulunmuştur. Kulüpler ve futbolcular düzeyinde nakdi veya ayni yardımlar da ülkenin içinde bulunduğu durumda birlik ve beraberliğin pekişmesi adına umut veren örnekler olmuştur.

Tablo 6: Futbol dünyasından koronavirüsle mücadele kapsamında “Milli Dayanışma Kampanyası”na verilen destekler

■ Fenerbahçe..... 5 milyon TL	■ Selçuk Şahin..... 1000 aileye gıda paketi
■ Futbol Federasyonu.. 1 milyon 923 bin TL	■ Umut Nayir..... 1000 aileye gıda paketi
■ Başakşehir 2 milyon 14 bin TL	■ Altay Bayındır..... 1000 aileye gıda paketi
■ Beşiktaş 1 milyon 903 bin TL	■ İlhan Parlak 1000 aileye gıda paketi
■ Rizespor 1 milyon 500 bin TL	■ Hakan&Derya Balta706 aileye gıda paketi
■ Abdülkadir Ömür..... 1 milyon 375 bin lira	■ Gökhan Gönül500 aileye gıda paketi
■ Uğurcan Çakır..... 1 milyon 750 bin	■ Mehmet Topal 300 aileye gıda paketi
■ Abdurrahim Albayrak var .. 1 milyon 20 bin TL	■ Mert Günok 265 aileye gıda paketi
■ Şenol Güneş 1 milyon TL	■ Cenk Tosun 265 aileye gıda paketi
■ Göztepe 1 milyon TL	■ Enes Ünal..... 265 aileye gıda paketi
■ Konyaspor 701 bin922 TL	■ Umut Meraş 200 aileye gıda paketi
■ Kayserispor 196 bin 600 TL	■ Yasmani Capello 70 aileye gıda paketi
■ Denizlispor 120 bin TL	■ Kerem Tunçeri 50 aileye gıda paketi
■ Galatasaray 500 bin TL	■ Montassar Talbi..... 30 aileye gıda paketi
■ Alanyaspor 500 bin TL	■ Selçuk İnan Tıbbi malzeme yardımı
■ Antalyaspor 500 bin TL	■ Şener Özbayraklı Tıbbi malzeme yardımı
■ Yeni Malatyaspor 100 TL	■ Ahmet Çalık Tıbbi malzeme yardımı
■ Ankaragücü 100 bin TL	■ Muslera..... Sağlık ekipmanı yardımı
■ Gençlerbirliği 100 bin TL	■ Garry Rodrigues Kızılay başışı
■ Yeni Malatyaspor 100bin TL	(Sporcular yapacakları gıda yardımlarının iki ay süreceğini açıkladı)
■ Merih Demiral2500 aileye gıda paketi	
■ Caner Erkin..... 1000 aileye gıda paketi	

(Takvim Gazetesi, 2020)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Coğrafya, ekonomik güç, kültürel veya dini değerler, sosyal statü, yaş ve cinsiyet fark etmeksizin bütün toplumları derinden etkileyen, dünyanın en güçlü devletlerini bile zaman zaman çaresiz bırakan bu salgın için uluslararası ve ulusal düzeyde önleme çalışmaları devam ederken birçok şeyin değerini hatırladığımız bir süreç yaşamaktayız. Dışarıya çıkabilmenin, seyahat edebilmenin, sevdiklerimizle bir araya gelebilmenin, çalışmanın, eğlenmenin değeri bu süreçte bir kez ortaya çıkmıştır. Futbol da dünya üzerindeki en büyük ortak tutkulardan biri olarak yokluğunda birçok kişiyi boşluğa düşürmüş, diğer yandan dünyanın bacasız en büyük endüstrilerinden biri olarak bol sıfırlı rakamların döngüsündeki bu sektör, üç büyük gelir kaleminden (geçici de olsa) mahrum kalınca gelir-gider dengesizliği içinde çözüm yollarını aramaya başlamıştır. Futbol dünyasındaki popüler isimlerin başlattıkları yardım kampanyaları, evde kal mesajları, muhtaç durumda olan bireylere ulaşmaları, futbolun bir kez daha sportif bir etkinlikten ibaret olmadığını, var olduğu toplumlar nezdinde farkındalık yaratan bir olgu olarak da konumlandığını ispat etmiştir.

Futbolun yönetsel üst mercilerinden UEFA, kulüpler için alternatifli önlem paketleri hazırladığını, FIFA ise 2 milyar Euro'ya yakın finansal destek fonu ayırdığını söylese de 2019-2020 sezon sonunda Avrupa'nın 5 büyük liginde açıklanan finansal veriler, futbolun

pandemiden en fazla etkilenen sektörlerden biri olduğunu göstermiştir. Örneğin, 5 futbol liginde 2019-2020 sezonu ara transfer dönemindeki harcamaları toplamı 930 milyon Euro iken, 2020-2021 sezonunda bu rakam 262 milyon Euro'ya kadar inmiştir. İngiltere şampiyonu Liverpool başta olmak üzere birçok büyük kulüp transfer sezonunu sessiz sedasız geçirmeyi tercih etmiştir. Avrupa'nın en zengin takımlarından biri olan Manchester United'ın sadece pandeminin ilk 6 ayında ticari gelirleri 151 milyon Pound'dan 122,3 milyon Pound'a, maç günü gelirleri 55,2 milyon Pound'dan 3,2 milyon Pound'a gerilemiştir (Ord, 2021). Barcelona, vergi sonrası kar/zarar hesaplarına göre pandemi sezonunu 97 milyon Euro zararla kapattığını açıklamıştır (Barcelona FC, 2020).

Ligue 1'de şampiyon Paris Saint Germain'in net zararı 126 milyon Euro, Portekiz Premier Ligi şampiyonu Porto'nun ise net zararı 116 milyon Euro olarak kayıtlara geçmiştir (KPMG, 2021). Deloitte Money League Raporu'na göre en fazla gelir elde eden 20 Avrupa futbol liginin sadece maç günü gelirlerindeki kayıp 250 milyon Euro'dan fazla olmuştur. 5 Büyük ligde 2019-2020 sezonundaki maçların büyük bir kısmı oynanmış olsa da pandemi sonrası devam eden seyircisiz maçlar nedeniyle sezon sonu seyirci toplamında bir önceki sezona göre %29 oranında bir azalma gerçekleşmiştir. 5 büyük ligde 2018-2019 futbol sezonunda 61,3 milyon sporsever stadyumlarda maç izlemişken, pandemi sezonunda bu rakam 44,3 milyona gerilemiştir (Worldfootball, 2020). Covid-19 pandemisinin 2020-2021 sezonu sonuna kadar devam etmesi durumunda Avrupa'nın 5 büyük ligindeki zararın 7 milyar Dolar'ı geçeceği öngörülmektedir (Ord, 2021).

1,5 yılı geride bırakan pandemi döneminde, futbol ekonomisinin en büyük aktörleri olan 5 büyük ligdeki finansal kayıplarının yanında, dikkat çeken bir olgu teknolojik ve dijital trendlere eğilimin artması olmuştur. Sporun saha dışı alanına yönelik pazarlama ve iletişim çalışmaları gelecekteki dijital dönüşümün de bir nevi habercisi niteliğinde konumlanmıştır. Netflix, Amazon Prime, DAZN gibi video içerik platformlarındaki spor içeriklerinin artması, sporcuların kulüplerden bağımsız bir şekilde kendi dijital içerikleri ile etkileşim kurması ve deneyim paylaşması, dijital tribün uygulamaları ve bu uygulamalar aracılığı ile sanal bilet satışları, maçlarda seyirci varmış algısını yaratan sanal gol sevinci efektleri, kulüplerin personel kadrolarına dijital içerik uzmanları ve yapay zeka mühendislerini dahil etmeleri pandemi sürecinde futbolun daha da fazla dijitalleşmeye başladığının örnekleri olmuşlardır. Devam eden pandemi sürecinin ne zaman biteceğini kestirmek zor olsa da, futbolun dijitalleşme eğilimine

devam edeceği ve teknolojinin imkan sağladığı tüm platformlarda gelir yaratan modeller üzerinde çalışacağı net görünmektedir.

KAYNAKLAR

1. **Aktif Bank, Ekolig- Futbol Ekonomisi Raporu** 4, İstanbul, <https://www.aktifbank.com.tr/Documents/Ekolig-Final-11112019.pdf> (Erişim tarihi: 02.05.2020).
2. **Aktif Bank, Ekolig Futbol Ekonomisi Raporu** 2, İstanbul, <https://www.aktifbank.com.tr/tr/Document/s/FUTBOL-EKONOMISI-RAPORU%20.pdf> (Erişim tarihi: 15.05.2020).
3. **Aljazeera, “Timeline: How the new coronavirus spread”**, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/timeline-china-coronavirus-spread-200126061554884.html>, (Erişim tarihi: 31.03.2020).
4. **Barcelona FC, “The 2019/20 economic year ends with losses of 97 million euros, caused by the effects of Covid”**, <https://www.fcbarcelona.com/en/club/news/1856468/the-201920-economic-year-ends-with-losses-of-97-million-euros-caused-by-the-effects-of-covid-19>, (Erişim tarihi: 05.10.2020).
5. **Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19 Dashboard**, <https://who.sprinklr.com/>, (Erişim tarihi: 12.04.2020).
6. **Fanatik, “Bayern Münih ve Dortmund'un yıldız oyuncularını maaşlarında indirimde gidiyor”**, <https://www.fanatik.com.tr/bayern-munih-ve-dortmundun-yildiz-oyunculari-maaslarinda-indirime-gidiyor-2131572>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).
7. **Fanatik, “Corona Virüs Atalanta-Valencia maçından sonra mı yayıldı? Korkunç şüphe...”**, <https://www.fanatik.com.tr/corona-virus-atalanta-valencia-macindan-sonra-mi-yayildi-korkunc-suphe-2131503>, (Erişim tarihi: 25.03.2020).
8. **Independent Türkçe, “14 soruda koronavirüs: Nasıl ortaya çıktı? İlk belirtileri neler? Ne kadar ölümcül?”**, <https://www.independentturkish.com/node/144581/sa%C4%9Flik/14-soruda-koronavir%C3%BCs-nas%C4%B1l-ortaya-%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1-ilk-belirtileri-neler-ne-kadar-%C3%B6l%C3%BCmc%C3%BCl> (Erişim tarihi: 20.03.2020).
9. **Koronavirüs Verileri**, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/so-n-dakika-30-mart-corona-virusu-verileri-aciklandi-iste-guncel-tablo-6343675/> (Erişim tarihi: 30.03.2020).
10. **KPMG Football Benchmark, “What are the major impacts of coronavirus on the game?”**, <https://footballbenchmark.com/library/what-are-the-major-impacts-of-coronavirus-on-the-game>, (Erişim tarihi: 17.03.2020).
11. **Lange, David, “Revenue of the ‘Big Five’ European soccer leagues 1996-2021**, Statista, <https://www.statista.com/statistics/261218/big-five-european-soccer-leagues-revenue/> (Erişim tarihi: 26 Kasım 2020).
12. **Milliyet Spor Arena, İtalya'da corona virüsü nedeniyle futbolcu ve teknik direktör maaşlarında indirim”**, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/italyada-corona-virusu-nedeniyle-futbolcu-ve-teknik-direktor-maaslarinda-indirim-41488076>, (Erişim tarihi: 07.04.2020).
13. **McCarthy, Nial, “How Covid-19 Hit European Soccer Clubs In The Pocket”**, Statista, <https://www.statista.com/chart/23927/change-in-operating-revenue-of-selected-clubs/>, (Erişim tarihi: 18.01.2021).
14. **Ord, Matthew, “Manchester United hit by revenue slump as covid-19 impact strikes”**, Insider Media Limited, <https://www.insidermedia.com/news/north-west/man-uniteds-revenues-fall-as-pandemic-impact-felt> (Erişim tarihi: 05.03.2021).
15. **Samur, Musa, “TFF Başkanı Özdemir: 4 Büyüklerin şu andaki borçlarının toplamı 14 milyar lira”**, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/futbol/tff-baskani-ozdemir-4-buyuklerin-su-andaki-borclarinin-toplami-14-milyar-lira/2124616>, (Erişim tarihi: 27.01.2021).
16. **Skor, “UEFA'dan kulüplere müjde, finansal destek gelecek”**, <https://skor.sozcu.com.tr/2020/03/20/uefadan-kuluplere-mujde-finansal-destek-gelecek-1467576/>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).
17. **Star, “Koronavirüs sonrası Premier Lig'de ilk maaş indirimi Southampton'dan”**,

- <https://www.star.com.tr/spor/koronavirus-sonrasi-premier-ligde-ilk-maas-indirimi-southamptondan-haber-1529392/>, (Erişim tarihi: 09.04.2020).
18. **Statista, Revenue of the biggest (Big Five) European soccer leagues from 1996/97 to 2019/20**, <https://www.statista.com/statistics/261218/big-five-european-soccer-leagues-revenue/>, (Erişim tarihi: 15.10.2020).
19. **Takvim Gazetesi,** <https://www.takvim.com.tr/spor/2020/04/05/milli-dayanisma-kampanyasina-futbol-dunyasindan-destek-buyuyor>, (Erişim tarihi: 05.04.2020).
20. **T.C. Sağlık Bakanlığı,** <https://covid19.saglik.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 31.03.2020).
21. **The Guardian, “Real Madrid players take voluntary pay cut to protect non-footballing staff”**, <https://www.theguardian.com/football/2020/apr/08/real-madrid-players-voluntary-pay-cut-protect-non-footballing-staff> (Erişim tarihi: 08.04.2020).
22. **The Guardian, “Serie A clubs, players and fans raise millions of euros to fight coronavirus**, <https://www.theguardian.com/football/2020/mar/20/serie-a-clubs-players-and-fans-raise-millions-of-euros-to-fight-coronavirus>, (Erişim tarihi: 20.03.2020).
23. **Worldometer, Coronavirus cases**, <https://www.worldometers.info/coronavirus/cases/?fbclid=IwAR0rF11HskB2IKMIUCi1Qjcd-jzyZ3if2ShXBPKAR0XJ4YahyV3r1w-88ww>, (Erişim tarihi: 21.04.2020).
24. **Worldfootballnet, Premier League attendance 2019-2020**, <https://www.worldfootball.net/attendance-eng-premier-league-2019-2020/3/> (Erişim tarihi: 12.05.2020).